

Линъс Брокит

**БОГОМИЛИТЕ
ОТ БЪЛГАРИЯ И БОСНА**

**Ранните протестанти от Изтока –
опит да се възстановят някои изгубени
страници от протестантската история**

София, 2013

ПРЕВОДЪТ Е НАПРАВЕН ПО ИЗДАНИЕТО:

L. P. Brockett

THE BOGOMILS OF BULGARIA AND BOSNIA

(The Early Protestants of the East. An Attempt to Restore Some
Lost Leaves of Protestant History)

Philadelphia: American Baptist Publication Society, 1879

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да
бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин
без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Кръстина Гечева, превод, 2013

© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-241-5

БОГОПТИЛИТЕ ОТ БЪЛГАРИЯ И БОСНА

*Ранните протестанти от Изтока –
опит да се възстановят някои изгубени
страници от протестантската история*

Превод
Кръстина Гечева

Научен редактор
проф. д.ф.н. Георги Василев

ЛИНЪС
БРОКИТ

Книгата се издава със спомоществователството
на Орген на рицарите тамплиери, София

**Библиотека „Богомилството и Европа“
се издава съвместно с
Университет по библиотекознание
и информационни технологии**

Редакционна колегия
проф. д-р Надежда Драгова
ст.н.с. д-р Ерика Лазарова
доц. д-р Пламен Митев
доц. д-р Румен Генов
Любомир Юруков (архив)
д-р Теофанис Дракопулос (Гърция)
Дик ван Ниекерк (Нидерландия)

Главен редактор
проф. д.ф.н. Георги Василев

Съдържание

Американският историк Линъс Брокит – приятел на българското културно наследство <i>проф. Г. Василев</i>	9
---	---

БОГОМИЛИТЕ ОТ БЪЛГАРИЯ И БОСНА

Предговор	19
I. Арменската и други източни църкви.....	23
II. Дуализмът и фантастичната теория за пришествието на Христос в източните църкви. Доктрините, които те отхвърлят. Отношението им към кръщението	27
III. Постепенното залязване на дуалистичната доктрина. Светият и примерен живот на павликяните.....	30
IV. Жестокостта и кръвожадността на императрица Теодора. Свободната държава град Тефрика.....	32
V. Славянското развитие на катарските или павликянски църкви. България, Босна и Сърбия като техните най- главни места. Еухити, масалиани и богомили	34
VI. Българската империя и нейните богомилски царе	37
VII. Богомилското паство и неговото богослужение. Мостар при Неретва.....	39
VIII Богомилската доктрина и нейното прилагане. Вярващи и свършени. Вярващите кръщавали ли се?.....	42

- IX. Православието на Гръцката и Римската църкви по-скоро теологично, отколкото практикувано. Падането на Българската империя.....47
- X. Император Алексий Комнин и богомилският старейшина Василий. „Алексиадата“ на принцеса Анна Комнина49
- XI. Мъченията на Василий. Богомилски църкви, подсилени от арменските павликяни при император Йоан Цимисхи.....52
- XII. Чистият живот на богомилите. Тяхното учение и приложението му. Техният аскетизъм55
- XIII. Мисионерският дух и трудът на старейшините и съвършените. Пълната липса на йерархия58
- XIV. Богомилските църкви в Босна и Херцеговина. Техните доктрини като по-радикално-библейски от тези на Българската църква. Босна като банство и царство.....60
- XV. Босненската история продължава. Добрият бан Кулин62
- XVI. Разрастването на богомилските църкви при Кулин. Мисионерското им усърдие и успех.....64
- XVII. Това описание е извлечено от твърденията на авторите. Неговата достоверност е подкрепена от рояк свидетели66
- XVIII. Ерата на преследване. Походът срещу богомилите. Архиепископът от Калоша69
- XIX. Следващи походи. Враждебността на папа Инокентий IV. По-меки, но не по-ефикасни мерки72
- XX. Установяване на инквизицията в Босна. Писмо на папа Йоан XXII. Предишни свидетелски показания на враговете на богомилите за непорочния им живот.....74
- XXI. По-нататъшни преследвания. Временно затишие на яростта по време на господството на крал Стефан Душан. Господството на династията Твъртко77

XXII. Реформацията в Бохемия и Унгария като богомилско влияние. Подновяване на гоненията срещу богомилите при царете Стефан Томаш и Стефан Томашевич. Побратимяване	80
XXIII. Опити за преговори със султана. Капитулирането на Босна пред Мохамед II след споразумения. Неговото подло предателство и безчестие. Жестоко унищожаване и поробване на богомилите в Босна и в Херцеговина	83
XXIV. Богомилите не изчезват напълно. Тяхното влияние върху обществото, литературата и прогреса през Средновековието. Данте, Милтън и други. Пуританите. Заключение	85
Приложение 1	93
Приложение 2	98
Бележки на Линъс Брокит	110

Американският историк Линъс Брокит – приятел на българското културно наследство

Богомилството в България и Босна като предвестник на европейската Реформация

Линъс Пиърпонт Брокит (1820–1893) е американски баптистки историк, който оставя определена среда в професионалните среди. Като че ли най-известен е с обемистата книга (799 с.) „Трудът на жените в цивилната война“^А, написана заедно с Мари Воган. След това идва друг негов труд (594 с.), „Полумесецът и кръстът“^Б, посветен на Руско-турската война 1876–1878, като в нея има обзор на историята на Русия и Турция, общ поглед върху християнските народи на Балканите и глава, посветена на зверствата на башибозуците. Не съм имал възможността да работя с тези книги, само ги цитирам като изследвания, получили своето внимание от американските историци. Например библиотеката на Мичиганския университет през 1996 г. е направила дигитална версия на „Трудът на жените в цивилната война“.

Определено в развитието на този историк възниква интерес към историята на Балканите и най-забележителният резултат на тази ориентация е издадената през 1879 г. негова книга „Богомилите от България и Босна (Ранните протестанти от Изтока – опит да се възстановят някои из-

^А Brockett, L.P. and Mary C. Vaughan: Woman's work in the civil war: a record of heroism, patriotism and patience. With an introduction, by Henry W. Bellows. Съдържа 16 гравюри върху метал. Philadelphia, Zeigler, McCurdy & co.; Boston [etc.] R. H. Curran, 1867.

^Б Brockett, L.P. The Cross and the Crescent. Published by Hubbard Bros. Company., USA. Publication Date: 1877. 594 pages. Книгата съдържа 46 гравюри върху дърво, както и разгъваща се цветна карта.

губени страници от протестантската история)^А. Този път обемът е доста по-ограничен – 143 страници, но информацията е много точна за своето време, разкритите исторически връзки променят традиционни представи в европейската история.

* * *

Какво е главното достойнство на този труд? Това е извеждането на уникална историческа връзка между богомилството и протестантизма. Така се разкрива един нов голям исторически принос на България за европейската и световната история – от нашата страна през Средновековието е дошла важна идейна струя за Реформацията. И по този начин важно явление от нашата духовна история се вписва като основно градиво в общоевропейската история. България е строител на съвременна Европа.

Откроява се също добре съставената картина на историческото развитие и разпространение на богомилството, при това във време, когато изследванията върху богомилството и катарството се броят на пръсти. Цитираме две от най-известните от тях: това са двутомният труд на Шарл Шмидт и също двутомната книга на Николай Осокин, но и в тях погледът върху влиянието на богомилството в Западна Европа е по-ограничен.^В В началото на 1876 г. излиза и „История на българите“^С на Константин Иречек, в която има известен обем информация за богомилството в България, но не е очертана никаква по-значителна връзка с културното развитие на Западна Европа. През 1871 г. в „Периодическо списание“ излиза студията на Райчо Каролев „За богомилите“, но това е

^А L.P. Brockett: The Bogomils of Bulgaria and Bosnia (The Early Protestants of the East. An Attempt to Restore Some Lost Leaves of Protestant History). Philadelphia: American Baptist Publication Society. 1879.

^В Schmidt, C. Histoire et doctrine de la secte des cathares ou albigéois. T. I, II. Paris-Genève, 1849 и Осокин, Н. Н. Осокин. История альбигойцев и их времени. Т. 1, 2. Казань, 1869–1872.

^С Jireček, K. Geschichte der Bulgaren. Berlin, 1876.

текст, който американският автор не познава. Обяснението ни дава самият Л. П. Брокит – той се опира на първия цялостен поглед на английски език в тази материя, осъществен в забележителната студия на А. Дж. Еванс „Исторически преглед на Босна“^А. Следва да добавим, че Артър Дж. Еванс е археолог и етнограф с международна известност. Извършил е разкопки в древния град Кносос, Крит и е открил следи от развита бронзова цивилизация, наречена от него Минойска. Бил е член на Лондонския балкански комитет и през 1903 г. е бил натоварен като член на Британската помощна мисия да посети Македония след Преображенско-Илинденското въстание година и да раздаде помощи на изтърпялото кланета и жестоки преследвания от турските войски българско население.

За да се разбере колко е значителна концепцията на Брокит, ще добавим, че и днес 134 години след излизането на неговата книга, чуждестранните колеги са далече от глобалната и добре аргументирана схема на културните влияния на богомилството в Западна Европа. Макар че нарича така очертаната връзка кратка и несъвършена^В, и до днес Брокит изпреварва английските ересиолози.

Изненадващо е, че А. Дж. Еванс и Л. П. Брокит не са цитирани от големи изследователи на богомилството като Дмитри Оболенски и Стивън Рънсиман. Същевременно връзката между студията на А. Дж. Еванс „Исторически преглед на Босна“ и книгата на Л. П. Брокит „Богомилите от България и Босна“ е интересен случай на бързо предаване на информация (в рамките на една година или малко повече) в историческата наука през XIX век, когато са липсвали съвременните комуникации. Книгата на А. Дж. Еванс излиза през 1876 г. Очевидно бързо попада в ръцете на Л. П. Брокит

^А Evans, A. J. Through Bosnia and the Herzegovina on foot during the Insurrection, August and September 1875 with an Historical Review of Bosnia and a Glimpse at the Croats, Slavonians and the Ancient Republic of Ragusa. London, 1876.

^В The Bogomils of Bulgaria and Bosnia, p. 102.

и той, заплепен от разкритията, за две години пише пише своята „Богомилите от България и Босна“, дообогатявайки този първи по рода исторически обзор. При това тези автори сами са откривали и събирали своите източници. Истина е, че преди тях излиза през книгата Божидар Петранович „Богомили. Църква Босаньска и кръстяни“^A, като поради незнанието си на сръбски, те не са с запознали с тази книга. Но макар че събира много интересни, достойни днес да бъдат ползвани и проучвани източници, Петранович няма онзи широк обхват на влиянието на българското и босненско богомилство върху средновековна Европа, освен това той е негативно настроен към това движение.

Нека посочим само някои доказателства и твърдения на Л. П. Брокит за богомилски следи и влияния. Той дори твърди, че бегълци от въстанието в България през 1875 (иска да каже 1876 г.) от пловдивски район са стигнали до някои от австрийските провинции и между тези хора е имало привърженици на богомилски виждания. Според тогавашния американски консул в Рагуса – в самия град Рагуса е имало около 200 души с такава ориентация, дошли от Попово.^B

Цитирайки други автори, Брокит отбелязва сходството между руските молокани и шотландският презвитериянизъм именно в контекста на богомилството.^C

Позовавайки се на „Писма от Илирия“ на А. Дж. Еванс^D, Брокит пише за следи от криптобогомилство или за спомен от богомилството сред „славянските“ мюсюлмани.^E

^A Петрановић, Б. Богомили. Църква Босаньска и кръстяни. У Задру. 1867.

^B The Bogomils of Bulgaria and Bosnia, p. 93.

^C Пак там, p. 93.

^D Пак там.

^E Evans, A. J. Illyrian Letters: A Revised Selection of Correspondence from the Illyrian Provinces of Bosnia, Herzegovina, Montenegro, Albania, Dalmatia, Croatia, and Slavonia, addressed to the 'Manchester Guardian, during the year 1877. London, 1878.

Той споменава, поддържаната от някои радикални автори като французина Ару хипотеза, че Данте е бил член на сектата на патарените, „макар че по-късно е преминал към папската вяра, свидетелствата за първата му вяра са видими в „Рай“ и „Ад“ на „Божествена комедия“^A. Нашата позиция, която сме изразили в предишна публикация е, че Данте си е католик, само че е бил очарован от поезията на богомилските апокрифи, по-точно *Visio Paoli* (тоест „Видение на светия апостол Павел“) и „Никодимово евангелие“, които е ползвал като обща идея за слизване в ада.

По подобен начин Л. П. Брокит съзира възможността някой богомилски „дед“ (както са наричали босненските ръководители – дедац на български) да е консултирал Джон Милтън при написването на „Изгубения рай“. Като тук нашият автор сочи една реално доказана известна връзка: Милтън е прекарал известно време в Италия и е общувал с валдейци, определени от Брокит като богомили от Италия и Пиемонт^B.

Между другото наистина Милтън участва в акция на застъпничество от страна на Кромвел срещу папското клане срещу валдейците през 1655 в Пиемонт и пише стихотворение в защита на жертвите.

Линъс Брокит дава по-конкретни проекции за връзката богомилство-Реформация, като вижда нейното отражение при Лутер, Мелактон, Калвин и Цвингли.

Това историческо прозрение е забележително, като важна е и следващата стъпка.

Брокит избягва изкушението на романтизира и белетризира тези исторически приемствености. При него съществува стремеж към намиране на опорния факт, на доказателството, както беше случаят с причастността на Милтън към валдейците.^C Споменаването на друг същест-

^A The Bogomils of Bulgaria and Bosnia, p. 98.

^B Пак там, p. 93.

^C В случая това е неточна формулировка. Петър Валдо, търговец от Лион, по примера на катарите основава през 1160 г. свое евангелическо движение, в което са запазени катарските искания за

вен факт – публиканите, английски еретици от XII и XIII век като предтечи на пуританите^A показва умение за дълбок ракурс в английската история, на който малко изследователи на ранното Ново време се решават.

При всяко положение дори за съвременните медиевисти синопсисът на генезиса, връзките и европейското богомилско-катарско влияние, съставени от Линъс Брокит, са постижение, отварящо врати за нови проучвания. В крайна сметка, колкото и кратко да е нашето изложение, то позволява да се очертаят някои закономерности:

- 1) оказва се, че историята на Европа от богомилството (X век) насам е история на идеите, които предизвикват преображения в душевния мир на индивида, а чрез това – еволюционни или революционни промени в институциите. Тоест духовното развитие на човека е факторът на промяната, макар че то приема различни форми, подчинено е на превратности, понякога се изразява в междинни, смесени идеологии, но винаги остава антипод на господството на институциите;
- 2) това необичайно историческо развитие, дори когато е изпреварило с темпа си бавните промени в институциите и поради това те са му отговорили с репресии, със стремеж за унищожение, все пак дори след векове се възражда, често пъти с помощта на свои странично еволюирали резултати.

* * *

И нека подчертаем отново едно безспорно изследователско постижение: студията на А. Дж. Еванс и книгата на Л. П. Брокит са първата и досега, единствена по-пълна и

проповед на Светите писания на роден език и за скромна църква, но е изоставена дуалистичната философия на богомили и катарите. По-късно, по-време на преследванията от страна на католическата църква и инквизицията, катарите и валдейците неведнъж се сливат.

^A The Bogomils of Bulgaria and Bosnia, p. 100, 102.

реална история на богомилството в Босна, която е наситена с много драматизъм, превратности, с вътрешни кръстоносни походи срещу босненските богомили.

В такъв смисъл можем да приемем, че в средите на баптистката църква е запазен сериозен спомен, а може би и някаква документация за ранните предтечи – богомилите и този материал е бил поверен за допълнително изследване и представяне пред света на Л. П. Брокит. В нашия случай това е мисионерство, дошло в България и на Балканите със спомена и дълга да помогне на предшествениците си.

Към вижданията на Линъс Брокит има интерес и сред международната читателска публика, което се вижда от факта, че неговата книга е поставена и четена в интернет на адреси като <http://www.reformedreader.org/history/brockett/bogomils.htm>, www.rastko.rs/rastko-bl/istorija/bogumili/lbrockett-bogomils.html. Трудът на американския историк засяга нашето средновековно историческо наследство и в друг аспект. В момента сред босненските историци е налага идеята, че босненската богомилска църква не е имала връзка с българските богомилски църкви, че е била съвсем самостоятелно явление. Тези претенции вероятно са пресилен израз на днешния стремеж на новосъздадената босненска държава и нейните политически среди да покажат пред света по-ярко открито национална самоличност. Но така или иначе, това е деформация и „Богомилите от България и Босна (Ранните протестанти от Изтока – опит да се възстановят някои изгубени страници от протестантската история)“ в голяма степен я обезсилва.

* * *

Разбира се, следва да обърнем внимание и на някои особености, неточности и грешки в тази книга, които се дължат на две причини:

- голямата оскъдица по това време от извори и сериозни изследвания върху богомилството;
- континенталната отдалеченост на Л. П. Брокит от Европа и България, от европейските библиотеки,

обясняваща в значителна степен ограничеността на познанията на автора върху българската история.

Днес е очевидно, че неговите открития и смели виждания има с какво да се обогатят – преди всичко с фактология, която да отбележи съвсем конкретни случаи на преноси. Желателно е доказателствата да бъдат преки, а не косвени. Като най-ранна проява на ерес в Англия са споменати публичаните (тоест богомилите от т.нар. павликянска църква), но не е отделено място на лолардите и тяхното книжовното дело, а те се оказват също най-северно разклонение на богомило-катарската паневропейска експанзия.

Понякога неговите обобщения носят явно романтична окраска, която е много отдалечена от реалността – като заглавието „Българските царе богомили“. Както сам признава – ползвал Иречек и Хилфердинг през Еванс. И при тези пропуски, все пак се откроява голямото постижение – това е едно от първите, ако не и първото последяване на преноса на богомилските идеи и образност от България в западно-европейската култура.

Композицията на книгата също носи несъвършенства – голяма част от доказателствения материал е изнесен в бележки, вместо да бъде включен вътре в самото повествование. Поради това има и повторения. Преводът на този текст бе труден, защото езикът на Л. П. Брокит е витиеват, с наситен с проповеднически обрати, освен това, някои от споменаваните от него географски и лични имена имат днес друго произношение. Но преводачката Кръстина Гечева достойно се е справила с тези изпитания и ни поднася един ясен и четивен текст. Още повече, че тя притежава висока компетентност в тази материя, тъй като е автор на първата в света пълна библиография за богомилството.^A

Проф. д.ф.н. Георги Василев

^A Гечева, Кр. Богомилството – библиография (второ допълнено и основно преработено издание). София, 2007.